

zanırlar. Bu kız kardeşler kendi erkek kardeşleriyle birlikte bulunduklarında "bi-gayrihi" asabe olur ve onların yarısı nisbetinde pay alırlar. Erkek kardeşleri olmayıp da ölenin kızı veya oğlunun kızı ile birlikte bulunan kız kardeşler "maa'l-gayr" asabe olur ve onlardan artakalan mirası alırlar. Bu durumda da ana baba bir kız kardeş varken baba bir kız kardeş mirasçı olamaz.

Ana baba bir veya baba bir kız kardeşler başkaları vasıtasıyla asabe oldukları bu iki durum dışında ashâbü'l-ferâiz sıfatıyla miras alırlar. Bu şekilde mirasa hak kazanabilmeleri için erkek kardeşlerini de mirasçılıktan düşüren yakın asabeden kimsenin bulunmaması gerekir. Bu durumda ana baba bir kız kardeş bir tane ise mirasın yarısını alır; birden fazla ise mirasın üçte ikisini eşit şekilde bölüşürler. Ana baba bir kız kardeşler bulunmayınca baba bir kız kardeşlerin hükmü böyledir. Baba bir kız kardeş, ana baba bir tek kız kardeşle bulunursa payı altıda birer düşer; ana baba bir kız kardeşler birden fazla olursa baba bir kız kardeşler mirastan pay alamazlar. Ana bir kardeş, erkek kız ayırımı yapılmaksızın bir tane ise mirasın altıda birini alır; birden fazla ise üçte birini eşit olarak paylaşırlar. Bu kardeşler ölenin oğlu, kızı, oğlunun oğlu veya oğlunun kızı, babası veya dedesiyle birlikte bulunduklarında miras alamazlar.

Aile hukuku alanında kardeşlik evlenme mânileri, hidâne ve nafakayla ilgili olarak söz konusu edilir. Kur'an'da evlenilmesi yasak kadınlar (muharremât) arasında kız kardeşler, kardeş kızları, kız kardeş kızları ve ayrıca süt kız kardeşler sayılmış (en-Nisâ 4/23), âlimler de ister öz ister üvey olsun kardeşlerle sütkardeşi ve bunların çocukları, çocuklarının çocukları ile evlenmenin haram olduğunda ittifak etmişlerdir. İlgili âyetle ayrıca iki kız kardeşle aynı anda evli bulunmak da yasaklanmıştır. Şahsın hukuku bakımından evlenmede velâyet konusunda erkek kardeşin rolü de tartışılmış, kadının velisi olarak Hanefî ve Şâfiîler baba ve dededen, Mâlikîler oğul ve babadan, Hanbelîler baba, dede ve oğuldan sonra kardeşe yer vermişlerdir. Kardeşler arasında da önce ana baba bir, sonra baba bir kardeşler gelir. Hanefîler'in aksine diğer üç mezhebe göre nesep birliği olmadığından ana bir kardeşlerin velâyet yetkisi yoktur. Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre ana bir kardeşin veliliği için asabenin icâzeti gerekli iken Ebû Hanîfe buna gerek görmez.

Küçüğün velâyeti kural olarak babaya; bakımı, gözetimi ve terbiyesi anlamında ki hidâne hak ve sorumluluğu da anneye aittir. Anne olmayınca bu hak kadın akrabaya, onlar da bulunmazsa erkek akrabaya geçer. Çoğunluk bu hakkın anneden sonra anneanneye, Ahmed b. Hanbelî ise babaanneye geçeceğini belirtmiştir. Bundan sonraki sırayla ilgili çok farklı görüşler ileri sürülmüş olup bazı hukukçular kız kardeşe, bazıları ise babaanneye, teyze veya babaya, daha sonra kız kardeşe yer vermişlerdir. Bazılarına göre ise bu sıralama daha da karmaşıktır (bk. HİDÂNE). Kız kardeşler arasında öncelik sıralaması genel olarak ana baba bir, ana bir ve baba bir kardeşler şeklindedir. Kadın akrabasının yokluğunda hidâne sorumluluğu asabe sırasına göre erkeklerle ve bu çerçevede erkek kardeşlere geçer. Şâfiîler kardeşler arasındaki öncelik sırasını ana baba bir, baba bir ve ana bir şeklinde belirlerken Hanefîler asabe olmadıkları için ana bir kardeşlere bu hakkı tanımaz. Hanbelîler de bu kardeşlere ancak zevi'l-erhâm akraba içinde belli bir sıraya göre yer verir. Mâlikîler ise ana baba bir kardeşten sonra hidâne kavramıyla bağlantılı olarak ana bir kardeşe, sonra da baba bir kardeşe öncelik tanırırlar.

Şâfiî mezhebinde nafaka sorumluluğu sadece usul ve fûrû, Mâlikî mezhebinde sadece ana, baba ve çocuklarla sınırlı tutulurken Hanefîler birbirleriyle evlenmesi yasak olan bütün akraba, Hanbelîler de ashâbü'l-ferâiz ve asabe sıfatıyla mirasçı olanlar ve bu çerçevede kardeşler arasında karşılıklı olarak nafaka sorumluluğunu gerekli görürler. Erkek veya kız kardeşler birden fazla ise, bu mezheplere göre mirastaki hisseleri ölçüsünde sorumluluk yüklenirler. Hanbelîler'e göre kardeşin mirasçı olmasına engel teşkil eden daha yakın birisinin bulunması halinde (oğul gibi) kardeşin nafaka sorumluluğu kalkar.

Yargılama hukuku alanında Hanefîler kardeşin kardeşe şahitlikte bulunabileceğini kabul ederken Şâfiîler, şahitlik yapana bir menfaat sağlayıcı veya ondan zararlı önleyici bir durum söz konusu olmadıkça şahitliği geçerli sayarlar. Mâlikî ve Hanbelîler'in bu konuda ileri sürdükleri bazı şartlar da genel anlamda bu yaklaşıma dayanmaktadır.

Kişinin usul ve fûrû dışındaki akrabasına zekât verip veremeyeceği konusu tartışmalıdır. Hanefîler'e göre kişi ister kendisine nafaka verme sorumluluğu taşıyın ister taşımasın bu akrabalarına ve

dolayısıyla erkek ve kız kardeşlerine zekât verebilir. Diğer üç mezhepte ise kişinin nafaka sorumluluğu taşıdığı akrabasına zekât veremeyeceği belirtilmiştir. Şâfiî ve Mâlikîler'e göre erkek ve kız kardeşe nafaka ödeme sorumluluğu bulunmadığından bunlara zekât verilebileceği anlaşılmaktadır. Hanbelî mezhebinde nafaka sorumluluğu için mirasçılık şartı arandığından kişi mirasçısı olduğu kimsese zekât veremez, zira ona nafaka ödemek zorundadır. İki kişi (kardeş) karşılıklı olarak birbirine mirasçı olduğunda ise Ahmed b. Hanbelî'den nakledilen kuvvetli rivayete göre zekâtlarını birbirine verebilir. Diğer rivayet mirasçı olanın diğerine zekât veremeyeceği, aksinin geçerli olduğu yönündedir. Buna göre meselâ iki kardeşten biri diğerine mirasçı olabiriken oğlunun varlığı gibi bir engel sebebiyle diğeri buna mirasçı olamıyorsa mirasçı olamayan diğerine zekât verebilir, çünkü ona karşı nafaka sorumluluğu yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, III, 333; İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrîc* (nşr. Hüseyin b. Sâlim ed-Dehmânî), Beyrut 1408/1988, I, 297-298; II, 212-213; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, I, 182; II, 166-167; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh M. el-Hulvî), Kahire 1412/1992, IV, 98-100, 314-315; VII, 314-315; XI, 374-378, 384-386; XII, 461; XIV, 184-185; Nevvî, *Rauzatü'l-tâlibîn* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecvûd - Ali M. Muavvaz), Beyrut 1412/1992, II, 171-172; VI, 489; Muhammed b. Abdullah el-Harâşî, *Şerhu Muhtaşarı Halîl*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), II, 221; IV, 202-204; Şevkânî, *Neylül-evlâr*, IV, 200; VI, 361; Bilmen, *Kamus*, V, 247-248, 263-268, 271; M. Ebû Zehre, *Ahkâmü't-terikât ve'l-mevârîs*, Kahire, ts. (Dâru'l-fikrî'l-Arabî), s. 129, 138-147, 184; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1974, I, 395, 397, 404-408; "Ah", *Mu.Fî*, IV, 40-60.

RAHMÎ YARAN

KARDEŞLİK

İslâmî literatürde kardeşlik karşılığında kullanılan Arapça *uhuvvet*, aynı ana babadan veya bunlardan birinden dünyaya gelenler arasındaki kan bağıını belirtmesi yanında aynı sülâleye, kabile veya millete mensup olma, aynı inanç ve değerleri, dünya görüşünü paylaşma gibi ortaklık ve benzerlikleri bulunan kişi ya da gruplar arasındaki birlik ve dayanışma ruhunu da ifade etmektedir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "eğ" md.). Kelime Kur'an ve hadislerle diğer İslâmî kaynaklarda, Câhiliye telakkisinde soy birliğine

KARDEŞLİK

ve kan bağına dayanan asabiyet kavramının karşıtı olarak tevhid inancını esas alan mânevî birliği, dayanışma ve paylaşma sorumluluğunu anlatmak üzere yaygın biçimde geçmektedir. Klasik sözlüklerde uhuvvet kelimesinin iki farklı çoğulundan **ihvenin** daha çok kan kardeşleri, **ihvânın** ise kan bağı olsun veya olmasın aynı inanç ve idealleri paylaşmaktan dolayı aralarında mânevî yakınlık bulunan kişileri ifade etmek için kullanıldığı belirtilmektedir (*Lisânü'l-'Arab*, "eḥv" md.). Kur'an-ı Kerim'de ihvan, çoğu mânevî kardeşlik olmak üzere her iki anlamda geçerken müminlerin birbirlerinin kardeşleri olduğunu bildiren âyet (el-Hucurât 49/10) dışında ihve kelimesi özellikle gerçek kardeşleri ifade eder. Fahreddin er-Râzî'ye göre bu istisnâ kullanımdaki amaç din kardeşliğinin en az kan kardeşliği kadar önemli olduğunu vurgulamaktır (*Mefâtiḥu'l-'gayb*, XXVIII, 129).

Kur'an'da kardeşlik kavramının farklı ilişki biçimlerini ortaya koyduğu görülmektedir. Nesep ilişkisi. Miras, evlenme gibi fikhî düzenlemeler üzerinde durulurken kardeşlerden söz edilmesi yanında (bk. KARDEŞ) ahlâk açısından Hz. Âdem'in oğullarından Kâbil'in kıskançlık ve menfaat duygularına mağlûp olarak kardeşi Hâbil'i öldürmesi (el-Mâide 5/27-31), yine kıskançlık yüzünden Hz. Ya'kûb'un oğullarının kardeşleri Yûsuf'a ihanet etmeleri (Yûsuf 12/8-15) anlatılır. Ayrıca bazı âyetlerde müslümanların putperest akrabalarıyla ilişkileri çerçevesinde kardeşlerden de söz edilmekte ve müslümanların bunları dost kabul etmemeleri gerektiği bildirilmektedir (et-Tevbe 9/23-24; el-Mücâdile 58/22). Aynı soya ve kavme mensubiyet. Özellikle Hûd, Sâlih, Şuayb gibi peygamberlerin kendi toplumlarıyla ilişkilerinden söz edilirken bunlar kavimlerinin kardeşleri olarak takdim edilir. Kaynaklarda, bu bağlamda kardeşlik kavramının soy birliğini veya bütün insanların aynı atadan geldiğini ifade etmesi yanında peygamberlerin kavimlerine duydukları şefkati, dolayısıyla onların mânevî kurtuluşları için besledikleri arzuyu dile getirdiği belirtilir (Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "eḥ" md.; Zemahşerî, II, 86; Şevkânî, II, 249). İnanç, amaç ve davranış birliği. Kur'an bu açıdan müslümanları birbirinin kardeşleri olarak gördüğü gibi (Âl-i İmrân 3/103; et-Tevbe 9/11; el-Hucurât 49/10; el-Hasr 59/10) müslümanların dışında kalan inanç grupları arasındaki ortaklık ve iş birliğini de kardeşlik kavramıyla ifade eder. Buna göre

inkârcılar ve münafıklar birbirinin kardeşleridir (Âl-i İmrân 3/156, 168; el-Ahzâb 33/18). Hatta Kur'an münafıklarla Ehl-i kitap arasında da bir kardeşlik ilişkisi kurar (el-Hasr 59/11). Fahreddin er-Râzî bu ilişkiyi iki tarafın da Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr etmesine, ona karşı tutumlarında aynı düşmanca niyeti beslemesine bağlar (*Mefâtiḥu'l-'gayb*, XXIX, 288). Öte yandan mallarını benlik iddiası uğruna saçıp savuran veya müslümanları başarısız kılmak için harcayan putperestler kastedilerek (a.g.e., XX, 194), "Savurganlar şeytanların kardeşleridir" denilmekte (el-İsrâ 17/27), aynı ilişki A'râf sûresinde de (7/202) yine kardeşlik kavramıyla belirtilmektedir.

Hz. Peygamber, kabileci asabiyetin bir sonucu olarak kan bağına büyük değer veren bir zihniyet dünyasında her türlü ırkî yakınlığı değerler alanının dışına atmak, bunun yerine din ve inanç birliğini koymaya girişmekle tamamen yeni bir toplum tesis etmek gibi güç bir işe teşebbüs etmişti. Nitekim içerisinde Ebû Cehil'in de bulunduğu putperest liderler grubunun Resûlullah'ı Araplar içinde benzeri görülmemiş bir şekilde halkının atalarını kötölemek, saygın kişileri aşağılamak ve toplumda ayrılık tohumları ekmekle suçlaması (İbn İshak, s. 178), bunların neden Hz. Peygamber'in amansız düşmanları olduğunu açıklamaktadır. Resûl-i Ekrem aile, aşiret, nesep, kavim gibi kan bağına dayalı birlik duygularının ve ilişkilerin önemini kabul etmekte birlikte ilkel şekliyle şahsî veya ırkî çıkarlara yönelik olan asabiyet kavramının içeriğinde köklü bir değişiklik yaparak bu kavramı özellikle dinî öğretilerin yayılması, gerçeğin gün ışığına çıkarılması, daha faziletli bir toplum kurulması gibi yüksek hedefler için bir araç olarak değerlendirmiştir (bk. ASABİYET). İslâm'ın temel toplumsal dinamiği başından itibaren inanç birliği etrafında yoğunlaşan mânevî kardeşlik duygusu olmuş, asabiyetten kaynaklanan farklılaşma ve çatışma eğilimleri yok edilerek yerine ilkelerini Kur'an'ın belirlediği inanç ve değerler birliğine dayalı bir kardeşlik ruhu konulmuştur. Nitekim Âl-i İmrân sûresinde (3/103), Câhiliye Arapları'ndaki kabilecilik çatışmaları kendilerini bir yıkım noktasına sürüklemişken onların gönüllerinde barış ve kardeşlik duygularının gelişmesi, bu suretle de bir kardeşler topluluğu haline gelmeleri Allah'ın onlara bir nimeti olarak nitelendirilir. Zemahşerî, Araplar'ın Câhiliye döneminde ihanet ve düşmanlık duygularıyla

sürekli savaş halinde olduklarını hatırlattıktan sonra âyetteki "kardeşler" kavramını bu bağlamda "birbirine karşı şefkat duyan, temel noktalarda uzlaşıp anlaşılan topluluk" şeklinde açıklar ve bunun "Allah için kardeşlik" (el-uhuvve fillâh) olduğunu belirtir (*el-Keşşâf*, I, 451). "el-Hubbû lillâh" gibi bu tabir de İslâmî literatürde çıkar gütmeyen kardeşlik ve sevgi duygusunu ifade eder. Hz. Peygamber, bütün maddî varlıklarını Mekke'de bırakarak Medine'ye hicret etmek zorunda kalan Mekkeliler'le onlara kucak açan ve daha sonra kendilerine ensar (yardımcılar) adı verilen Medineli müslümanlar arasında "muâhât" denilen bir kardeşlik bağı kurmak suretiyle geçici mal ortaklığını da içine alan bir uygulama gerçekleştirmiştir.

Hucurât sûresinde (49/9-13), "Müminler sadece kardeşler" şeklinde kategorik bir hüküm konulmuş ve bu hükmün gerektirdiği ahlâkî ve insanî ödevler özetlenmiştir. Hadislerde de müslümanların kardeşliği ilkesi üzerinde önemle durulmuş ve aynı ödevlere daha ayrıntılı olarak yer verilmiştir (bk. bibl.). İbn Kuteybe'nin '*Uyûnü'l-aḥbâr*' (IV, 3-134), Mâveridî'nin *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*'i (s. 148-226), Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmü'd-dîn*'i (II, 157-221) gibi geleneksel İslâm ahlâk literatüründe müslümanlar arasında kurulması gereken kardeşlik ve dostluk ilişkilerinin önemine, bu çerçevedeki hak ve sorumluluklara, muâşeret kaidelerine geniş yer verilmiştir. Tasavvuf kaynaklarında ilk zamanlarda sohbet ve müridliğin âdâbına dair bölümlerde kardeşlik konusuna da yer verilirken tarikatların ortaya çıkmasıyla bir tarikata veya onun kollarına mensup olanlara ihvan denilmeye başlanmıştır (bk. İHVAN).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "eḥ" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "eḥv" md.; *Müsned*, II, 9, 68, 156; Buhârî, "İmân", 7, 22, "Menâkıb", 20, "Nikâh", 11, 45, "Mezâlim", 3, 4, "Ferâiz", 9, "Edeb", 44, 57, 58, 62, 73; Müslim, "İmân", 71, 72, "Zikir", 88, "Akziye", 4, "Birr", 23-32; Tirmizî, "Hudûd", 3, "Birr", 20, 36, 45; İbn İshak, *es-Sire*, s. 178; İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-aḥbâr* (Tavîl), IV, 3-134; İbn Hibbân, *Ravzatü'l-ṣukalâ ve nüzhetü'l-fuṣalâ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd v.dğr.), Beyrut 1397/1977, s. 85-94, 114-117, 242-246; Mâveridî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, Beyrut 1978, s. 148-226; Gazzâlî, *İhyâ'*, II, 157-221; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Kahire), I, 451; II, 86; IV, 564-565; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtiḥu'l-'gayb*, XX, 194; XXVIII, 129; XXIX, 288; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, Beyrut 1412/1991, II, 249; T. Izutsu, *The Structure of the Ethical Terms in the Koran*, Tokyo 1959, s. 48-54.

